

BOEKBESPREKING

Davidson, Markus Altena, red. 2025. *Nieuwe werelden openen. Perspectieven op Levensbeschouwing en Religie*

Inspiratieboek LERVO 1. Ten Brink Uitgevers, 184 pp.

Leni Franken*

Momenteel werkt de Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) aan nieuwe kerndoelen voor diverse vakgebieden in het Nederlands primair en voortgezet onderwijs. De huidige kerndoelen zijn al sinds 2006 van kracht en zijn aan een update toe. Voor een aantal vakgebieden, waaronder 'Mens en Maatschappij' werden de conceptkerndoelen in 2024 opgeleverd. In deze conceptkerndoelen wordt onder meer aandacht gegeven aan leren over religies en levensbeschouwingen (conceptkerndoel Diversiteit). De aandacht voor (levensbeschouwelijke) diversiteit en levensbeschouwelijke geletterdheid is, in een samenleving die onder meer gekenmerkt wordt door secularisering en religieuze diversiteit, maar ook door polarisering en religiekritiek, erg belangrijk. Het is echter alles behalve evident om anno 2025 met jongeren over religieuze en aanverwante thema's aan de slag te gaan. Dit heeft deels te maken met de complexe, maar ook vaak gecontesteerde aard van het vakgebied. Maar ook het feit dat heel wat leerlingen in Nederland onvoldoende levensbeschouwelijk geletterd zijn, draagt hiertoe bij. Bovendien bestond er lange tijd geen raamwerk om in het voortgezet onderwijs over diverse levensbeschouwelijke stromingen en religies les te geven. Ook dat maakte het er voor de betrokken docenten en leerlingen niet eenvoudiger op.

Met het kerncurriculum Levensbeschouwing en Religie (L&R) zou daar wel eens verandering in kunnen komen. In opdracht van een brede alliantie van partners uit het onderwijsveld¹ heeft het Expertisecentrum LERVO (Levensbeschouwing en Religie in het Voortgezet Onderwijs) de voorbije jaren intensief gewerkt aan een conceptcurriculum L&R voor het voortgezet onderwijs. In dit curriculum staat de

* Universiteit Antwerpen.

perspectiefgerichte benadering centraal: religies en levensbeschouwingen worden niet vanuit één perspectief benaderd, maar verschillende perspectieven werpen elk hun eigen licht op levensbeschouwingen en religies. Deze perspectieven zijn: (1) het persoonlijk perspectief, (2) het zinperspectief, (3) het fenomenologisch perspectief, (4) het vergelijkend perspectief, (5) het historisch perspectief, (6) het ethisch perspectief, (7) het demografisch perspectief, (8) het antropologisch perspectief, (9) het maatschappelijk perspectief en (10) het metaperspectief.

Naast de ontwikkeling van het kerncurriculum werd en wordt door Expertisecentrum LERVO gewerkt aan een handleiding voor scholen en aan inspiratieboeken. *Nieuwe werelden openen* is het eerste inspiratieboek, waarin de eerste zes van de hierboven vermelde perspectieven aan bod komen. In een tweede inspiratieboek, *Bronnen van zin*, zal worden ingegaan op onderwijs over religieuze teksten, rituelen, voorwerpen en gemeenschappen, terwijl in het derde boek, *Levensbeschouwingen en burgerschap*, de hierboven genoemde perspectieven zeven tot en met tien behandeld zullen worden. In een vierde inspiratieboek, *Religieuze en levensbeschouwelijke tradities*, zal de focus liggen op 'de belangrijkste religieuze en levensbeschouwelijke tradities van het kerncurriculum' (p. 16): de vijf 'wereldreligies' (jodendom, christendom, islam, hindoeïsme en boeddhisme), het humanisme en hedendaagse, ongebonden zingevingsvormen.

Het eerste boek – *Nieuwe werelden openen* – start, na een voorwoord namens de Stuurgroep Expertisecentrum LERVO, met een inleidend hoofdstuk. Hierin wordt door religiewetenschapper Markus Davidsen, die eveneens redacteur is van het boek, ingegaan op de concepten 'levensbeschouwing' en 'religie', de ontstaansgeschiedenis en missie van Expertisecentrum LERVO, het vakgebied L&R en de uitgangspunten van het kerncurriculum. Daarnaast bespreekt Davidsen de opzet en de structuur van het boek. Zo heeft elk hoofdstuk dezelfde opbouw, 'met eerst belangrijke vakinhoudelijke en vakdidactische achtergrondkennis voor docenten en vervolgens concrete werkvormen voor in de klas' (p. 13). Tot slot wijst de auteur erop dat alle perspectieven die in het boek aan bod komen zowel leerlinggericht als wereldgericht zijn. Hoewel bij de vormende perspectieven (persoonlijk, zin- en ethisch) 'in zekere zin de leerling als uitgangspunt [wordt] genomen, en bij de analytische perspectieven [fenomenologisch, vergelijkend en historisch] de wereld' (p. 14), zijn deze perspectieven niet tegengesteld aan elkaar. Leerlingen kunnen zich immers pas persoonlijk ontwikkelen wanneer ze 'zich bewust leren verhouden tot levensbeschouwing en religie in de wereld om hen heen' (p. 14). Deze 'dubbele ontsluiting' (p. 14) zorgt ervoor dat elk perspectief zowel bijdraagt 'aan de vorming van de leerling als aan inzicht in de wereld van levensbeschouwing en religie' (p. 15) – twee belangrijke doelstellingen van het vakgebied L&R.

Na dit inleidende hoofdstuk worden achtereenvolgens het persoonlijk, zin-, fenomenologisch, vergelijkend, historisch en ethisch perspectief besproken. Hierbij wordt steeds een vergelijkbare structuur gehanteerd, waarbij eerst ingegaan wordt op een theoretisch kader en vervolgens één of meerdere werkvormen worden aangereikt. Daarnaast wordt in elk hoofdstuk gewerkt met een vergelijkbare opbouw, waarbij steeds gestart wordt met een *kernvraag*. Afhankelijk van het besproken perspectief wordt vervolgens verder ingegaan op één of meerdere *kerninzichten*, een *kernhouding* en één of meerdere *kernvaardigheden*. Bij wijze van illustratie toon ik hieronder hoe dit voor het ‘vergelijkend perspectief’ vorm krijgt (p. 100):

- **Kernvraag.** Hoe kunnen we religieuze en levensbeschouwelijke verschijnselen kritisch met elkaar vergelijken?
- **Kerninzicht 1.** Een religieus of levensbeschouwelijk verschijnsel begrijp je pas echt goed als je het vergelijkt met andere, soortgelijke verschijnselen; dit geldt ook voor verschijnselen uit de eigen traditie.
- **Kerninzicht 2.** Vergelijking draait altijd om een bepaald punt waarop je verschijnselen vergelijkt (de *tertium comparationis*, de ‘derde van de vergelijking’).
- **Kernhouding.** Ervoor openstaan dat alle religieuze en levensbeschouwelijke verschijnselen, waaronder die van de eigen traditie, onderwerp van kritische vergelijking kunnen zijn.
- **Kernvaardigheid.** Religieuze en levensbeschouwelijke verschijnselen kunnen vergelijken met oog voor zowel overeenkomsten als verschillen.

Aan de hand van uiteenlopende, voornamelijk academische bronnen (zowel Nederlands als internationaal), wordt in het theoretisch luik op een toegankelijke manier ingegaan op de betreffende kernvraag, kerninzichten, kernhoudingen en kernvaardigheden. Vervolgens worden er telkens één of meerdere werkvormen besproken. Het kan hierbij gaan om een suggestie voor één les, maar ook suggesties voor een lessenreeks of module komen aan bod. Bij de werkvormen wordt bovendien rekening gehouden met de doelgroep: bepaalde werkvormen lenen zich eerder voor havo/vwo, terwijl andere werkvormen eerder aangewezen zijn voor het vmbo. Daarnaast wordt rekening gehouden met het onderscheid tussen leerlingen van de bovenbouw en leerlingen van de onderbouw. Een ander interessant gegeven is dat de auteurs zich bewust zijn van de uitdagingen die verschillende perspectieven met zich mee kunnen brengen. Zo worden heilige bronnen vanuit het historisch perspectief ‘met dezelfde historische blik’ (p. 131) bestudeerd, maar dat is niet voor alle leerlingen een evidentie. Hetzelfde geldt voor het ‘tegelijk serieus nemen van het eigen standpunt en de standpunten van anderen’ (p. 154) – een belangrijk gegeven binnen het ethisch perspectief, dat een ‘lastige mentale spagaat van leerlingen vraagt’ (p. 154). Hoewel er geen pasklaar antwoord is op de vraag hoe men met dit soort complexe

problemen dient om te gaan in de klas, trachten de auteurs wel handvatten aan te reiken waarmee docenten in de praktijk aan de slag kunnen. Tot slot vinden we op het einde van elk hoofdstuk een overzicht met een aantal kernbegrippen, suggesties om verder te lezen en een lijst met geraadpleegde literatuur.

Het boek *Nieuwe werelden openen* richt zich vooral op docenten L&R en studenten binnen de opleidingen L&R en mikt onder meer op 'inhoudelijke verdieping en vakvernieuwing' (p. 16). De combinatie van een sterk onderbouwd academisch kader dat wordt aangevuld met concrete werkvormen kan, net zoals de verschillende perspectieven die op L&R worden toegepast, inderdaad inspirerend zijn voor (toekomstige) docenten L&R.

Dat geldt overigens niet alleen voor docenten en studenten L&R in Nederland, waarop het boek zich primair lijkt te richten. Ook voor wie als (toekomstige) professional betrokken is bij het levensbeschouwelijk onderwijs in Vlaanderen kan het boek inspirerend zijn. De verschillende perspectieven en werkvormen die besproken worden, bieden immers een toegankelijke en verfrissende kijk op het vakgebied L&R, waarbij zowel aandacht is voor persoonsontwikkeling als voor levensbeschouwelijke geletterdheid – zaken die ook in het Vlaams levensbeschouwelijk onderwijs worden benadrukt. Het combineren van verschillende perspectieven maakt het bovendien mogelijk dat het kerncurriculum L&R – en dus ook de verdere uitwerking ervan in dit eerste inspiratieboek en in de nog geplande inspiratieboeken – bij verschillende onderwijsverstrekkers (openbaar en bijzonder) kan worden geïmplementeerd, waarbij rekening wordt gehouden met de vrijheid van onderwijs en de (al dan niet religieuze) grondslag van scholen. Ook in Vlaanderen, waar het onderwijs net zoals in Nederland verzuild is georganiseerd, zou de ontwikkeling van een kerncurriculum L&R voor alle onderwijsverstrekkers zinvol kunnen zijn. Zo ver staat men momenteel in Vlaanderen (nog) niet en allicht is een kerncurriculum L&R daar nog niet voor morgen. Maar zelfs zonder een dergelijk curriculum kan ik docenten en studenten die betrokken zijn bij levensbeschouwelijk onderwijs in Vlaanderen, net zoals hun collega's in Nederland, sterk aanraden het boek *Nieuwe werelden openen* te lezen – in de hoop dat het boek inderdaad nieuwe werelden opent voor hun vakgebied.

Noten

- 1 Dit zijn: Vereniging van Docenten Levensbeschouwing en Godsdienst (VDLG), Verus, Vereniging van openbare en algemeen toegankelijke scholen (VOS/ABB), Islamitische scholenbesturen organisatie (ISBO), Vereniging voor gereformeerd schoolonderwijs (VGS), elf universiteiten en vijf hogescholen.